

การสอนสังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4 Teaching Social Studies to Promote Practitioners of Dhamma According to the Four Foundations of Mindfulness

นุชจริกรณ จาห์รี,
นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Nuchareeporn Jaree
Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail : Aurora888lofoten@gmail.com

บทคัดย่อ

การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ที่สำคัญที่สุดคือการปฏิบัติตามหลัก มรรคมีองค์ 8 คือทางอันประเสริฐแห่งความหลุดพ้น เป็นแนวทางการปฏิบัติตนที่สำคัญที่สุดในพุทธศาสนา องค์ประกอบทั้ง 8 คือ (1) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ มีทรรณะหรือมุมมองที่ถูกต้อง เห็นความเป็นจริงของสรรพสิ่งตามกฎ ไตรลักษณ์ เห็นนิพพานเป็นจุดมุ่งหมาย เห็นความเป็นเหตุผล หรือสาเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจazzสมุพบาท เห็นความดีว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำ เห็นความชั่วว่าเป็นสิ่งที่พึงละเว้น (2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ มีความคิดที่ดียิ่งเป็นกุศล เว้นจากความคิดอกุศล (3) สัมมาวาจา คือ วาจาชอบ การเจรจาด้วยวจีสุจริต ไม่นินทาว่าร้าย ไม่ยุแหย ไม่ส่อเสียด ไม่เพ้อเจ้อ (4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ ประพฤติแต่ความดี ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ไม่ประกอบกรรมชั่ว (5) สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพชอบ ทำมาหากินด้วยความสุจริต ไม่คดโกง ไม่ฉ้อโกง (6) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ ประกอบความเพียรในทางดียิ่ง (7) สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ มีสติรู้เท่าทันความคิด คำพูด และการกระทำของตน ไม่ให้ตกไปอยู่ในฝ่ายอกุศล และ (8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตชอบ ตั้งมั่นจิตอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย

อริยมรรคนี้ สามารถกล่าวโดยย่อลงเป็น “ไตรสิกขา” หรือการศึกษาทั้ง 3 อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยที่ - สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเป็นศีล - สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ จัดเป็นสมาธิ- สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ จัดเป็นปัญญา และไตรสิกขานี้ กล่าวโดยย่อลงอีกทีก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง เท่ากับว่า อริยมรรคแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ก็คือทางสายกลางนั่นเอง

คำสำคัญ : การสอนสังคมศึกษา, ผู้ปฏิบัติธรรม, สติปัฏฐาน 4

Abstract

The practice of living in accordance with Buddhist principles places the greatest importance on following the Noble Eightfold Path, which is the noble path leading to liberation. It is the most essential guideline for conduct in Buddhism. The eight components are as follows: (1) **Right View (Sammā-diṭṭhi):** Having correct understanding and perspective;

seeing reality as it truly is in accordance with the Three Characteristics (impermanence, suffering, and non-self); regarding Nibbāna as the ultimate goal; understanding causality and conditionality according to the principle of Dependent Origination; recognizing that good deeds are to be cultivated and evil deeds are to be abandoned. (2) **Right Intention (Sammā-saṅkappa)**: Having wholesome and virtuous thoughts; intentions that are skillful and free from unwholesome mental states. (3) **Right Speech (Sammā-vācā)**: Speaking rightly through verbal purity; refraining from slander, harsh speech, divisive speech, and idle or meaningless talk. (4) **Right Action (Sammā-kammanta)**: Acting rightly by engaging only in good conduct; being firmly established in moral discipline and abstaining from unwholesome actions. (5) **Right Livelihood (Sammā-ājīva)**: Earning a living in a righteous and honest way; refraining from cheating, deception, and exploitation. (6) **Right Effort (Sammā-vāyāma)**: Making proper effort by cultivating diligence in wholesome deeds. (7) **Right Mindfulness (Sammā-sati)**: Maintaining proper awareness; being mindful of one's thoughts, speech, and actions, and preventing the mind from falling into unwholesome states. (8) **Right Concentration (Sammā-samādhi)**: Maintaining proper mental concentration; firmly establishing the mind on a single object, free from distraction, and withdrawn from unwholesome states.

This Noble Path can be summarized as the **Threefold Training (Ti-sikkhā)**, which consists of morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā), as follows: **Right Speech, Right Action, and Right Livelihood** are classified as morality (sīla). **Right Effort, Right Mindfulness, and Right Concentration** are classified as concentration (samādhi). **Right View and Right Intention** are classified as wisdom (paññā). The Threefold Training can be further summarized as the **Middle Way (Majjhimā Paṭipadā)**. Thus, the Noble Path leading to liberation from all suffering is, in essence, the Middle Way itself.

Keywords: Teaching Social studies, Dharma practitioners, Four Foundations of Mindfulness.

1. บทนำ

สังคมโลกแห่งมนุษยชาติตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาล้วนแต่ก่อกำเนิดมาจากสังคมเล็ก ๆ หรือสังคมปฐมภูมิ ซึ่งประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก จากครอบครัวเดี่ยวมาเป็นครอบครัวขยาย และกลับกลายเป็นสังคมทุติยภูมิซึ่งประกอบด้วยเพื่อนบ้าน ชุมชน สังคมในชั้นเรียน สังคมที่ทำงาน จากรุ่นสู่รุ่นต่างก็ถือกำเนิดเกิดมาตามเหตุและปัจจัยที่พึงมีพึงเป็นตามหลักพุทธธรรม มีภาสิตชวนคิดว่า “พรหมาติ มาตาปิตโร มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร” บิดา คือผู้ให้กำเนิด มารดา คือผู้รักษา ทั้งสองท่านล้วนแต่มีพลังกายและพลังจิตเป็นปฐมฤกษ์ และนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งการดำเนินชีวิต ที่ประกอบด้วยรูปและนามที่มีพลังในการขับเคลื่อนภาระหน้าที่ในการดำเนินชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบันและก็จะจกขยายไปถึงอนาคตทุกกาลสมัย และต้องสำรวมเรื่องกาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ สุขอยู่เสมอ มีสมาธิอยู่สิ่งที่กำลังดูแล้วรับผิดชอบ และมีปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบอยู่เสมอ ๆ

ปัจจุบันนี้มนุษย์ตกเป็นเหยื่อของการผิดหวังด้านความรัก การมีหนี้สิน หรือปัญหาด้านการเงิน ทั้งหมด เกิดจากมนุษย์ออกคำสั่งผิดประเภทให้จิตที่อยู่ในตัวเราออกไปทำงานกับคนส่วนใหญ่ เกือบจะทุกคน ล้วนตกเป็นเหยื่อเหตุการณ์ในวัยเด็กตั้งแต่ ปัญหาการขาดความรัก ความเจ็บปวด หรือภาพที่แสนจะโหดร้าย ยังประทับอยู่ในส่วนลึกของจิต ภาพนั้นจะกัดกร่อนความรู้สึกแบบซึมลึกลงไป ในจิตวิญญาณ แล้วส่งผลให้ ร่างกายเจ็บป่วย อารมณ์แปรปรวน การตัดสินใจผิดพลาด แล้วในที่สุดก็นำพาชีวิตของแต่ละคนไปสู่ทิศทางที่ ขาดเงินเป็นนิจ มีปัญหาหนี้สินรุมเร้า มีโรคประจำตัว ความสัมพันธ์แย่หรือไม่ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ทั้งหมดนี้เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ไม่รู้สาเหตุของปัญหาและไม่ทราบวิธีแก้ไข

ปัญหาการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกรูปนาม มีมานานแค่ไหนแล้วที่มนุษย์ตามหาเคล็ดลับแห่ง ความสำเร็จ เข้าสัมมนาที่ครั้งแล้วเพียง เพื่อต้องการรู้ว่าทำอะไรถึงจะร่ำรวย โชคดี มีความสุข ประสบ ความสำเร็จ เหมือนกับที่งานสัมมนาโฆษณาบอกตอนรับสมัคร บางงานก็ไปเข้าฟรีแล้วเขาก็สอนให้ตื่นตื่น จากนั้นก็ทิ้งช่วงไว้เพื่อขายคอร์สต่อแล้วก็เรียนทุกอย่างตามที่เขาสอนว่าดี ในที่สุดก็กลับบ้านไปใช้ชีวิต แบบเดิม ๆ เพื่อมองหาเคล็ดลับของลัทธิธรรมหรือหลักสูตรสัมมนาต่อไป

มนุษย์รู้หรือไม่ว่าคุณกำลังวนอยู่ที่เดิม มนุษย์กำลังทำตัวเป็นนักสัมมนาเพียงเพื่อจะรู้ว่าสุดท้ายก็ จะไม่ได้อะไรติดมือกลับไป Pam Grout ผู้เชี่ยวชาญเรื่องจิตใต้สำนึก และควอนตัมฟิสิกส์ มีความเห็นว่าคุณจะ ความสำเร็จหรือความสำเร็จในโลกใบนี้มีกฎเดียวเป็น THE ONE สำหรับมนุษย์ทุกคน และทุกสิ่งนั่นคือ เมื่อ มนุษย์มีเป้าหมาย จดจ่ออยู่กับเป้าหมาย สร้างแผนการมีวินัยอุทิศตนเสียสละตัวเองมากพอ เชื่อในกฎแห่ง การดึงดูด เข้าใจพลังจิตแห่งจินตนาการ และมอบความไว้วางใจในพลังงานจิตที่ก่อกำเนิดสรรพสิ่งเมื่อถึงเวลา ที่เหมาะสม หนทางที่ใช้จะปรากฏแก่คนทุกคน ณ สถานที่ที่เหมาะสมท่ามกลางผู้คนที่เหมาะสม มนุษย์จะได้ ทุกอย่างที่ต้องการในตอนที่เหมาะสมของสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยถอยเข้าหากันคือเน้นพลังจิตภายใน ตนเองซึ่งในทางพระพุทธศาสนาคือเรื่องของ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานเป็นเบื้องต้น

ลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนามีมิติมุมมองต่อทรัพยากรมนุษย์หรือคนทำงานที่ว่า คนเราจะเก่งหรือมี ความรู้ ความสามารถเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งที่สำคัญ คือ คนทุกคนจะต้องมีคุณธรรมและความดีอยู่ในคน ๆ นั้นด้วย กล่าวคือ พระพุทธศาสนาจะเป็นหลักวิชาที่จะพัฒนาให้คนเป็นคน (จรรยา) คนเก่ง (วิชา) จึงจะได้ ชื่อว่าเป็นทุนแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (วิชาจรณสัมปโน) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธ แนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก หากแต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้นกลับสอนให้นำเอาหลักวิชามานำมาบูรณาการ ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เพียบพร้อมและสอดคล้องอย่างลงตัวตามหลักและกฎแห่งธรรมชาติ (กรมการศาสนา, 2521:10)

สรุปว่า การพัฒนาและส่งเสริมความสุขทางใจคนไทยในต่างแดนรวมถึงชุมชนและเยาวชนจึงเป็น ภาระหน้าที่อย่างหนึ่งที่พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาสแต่ละวัดและบุคลากรผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นส่วน หนึ่งของศูนย์กลางขับเคลื่อนและพัฒนาพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ชุมชน และมีบทบาทในการเป็นผู้นำ ทางด้านจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวศรัทธาของชาวชุมชนจึงสามารถที่จะนำพาให้ประชาชนคนไทยในชุมชนนั้น ๆ และผู้ที่มาประกอบสัมมาชีพในแดนไกล ร่วมมือกันเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาคนไทยในชุมชนนั้น ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าและความสุขทางใจของคนไทยชุมชนทั้งด้านความเป็นอยู่ การศึกษา สภาพแวดล้อม ทางกายภาพด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนของสังคมไทย รวมถึงการเป็นตัวแทนประชาชนในชุมชนในการติดต่อ

ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำพาสังคมชุมชนให้เจริญในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะทางจิตซึ่งเป็นความสุขที่ออกมาจากภายในนั่นเอง

2. พระพุทธศาสนากับการสอนสังคมศึกษาเพื่อการปฏิบัติธรรม

หลักการสอนและพัฒนาสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามองสังคมมนุษย์ว่า มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์หรือปัญหา และปัญหานั้นมนุษย์เราสามารถแก้ไขได้ ในทางปฏิบัติและพระพุทธศาสนานั้นมุ่งไปสู่การแก้ไขปัญหา และในแง่ของการสังคมสงเคราะห์เราสามารถที่จะนำหลักการทางสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนามาปฏิบัติได้ และหลักการทางสังคมสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559: 19-23) ประมวลได้ 7 ประการ ดังนี้

(1) ต้องคำนึงถึงหลักเหตุผลเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นล้วนดำเนินไปตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินไปอย่างมีเหตุมีผล ปัญหาย่อมเป็นสิ่งที่เกิดแต่เหตุ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนา จะต้องแก้ไขที่สาเหตุของปัญหานั้น ๆ และเมื่อบุคคลแก้ไขปัญหามีต้นสาเหตุของการก่อให้เกิดปัญหาแล้ว ย่อมจะเกิดผลของการดับปัญหานั้นได้ นี่เป็นกฎธรรมชาติที่เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนา

(2) ต้องยึดหลักทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) หลักทางสายกลาง เป็นหลักเกณฑ์แห่งการแก้ไขปัญหาทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญมาก ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึง วิธีการแก้ไขปัญหาที่ผิดพลาดที่สุด 2 ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยค (หมายถึง การหมกมุ่นในความสุขทางกาม) กับ อัตตกิลมณานุโยค (หมายถึง การทรมานตนให้ลำบาก) พระองค์ตรัสว่าการกระทำทั้งสองประการนี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้บุคคลบรรลุถึงการดับทุกข์ใด ๆ ได้ และทรงเสนอการปฏิบัติตามหลักที่ถูกต้อง คือ มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง ได้แก่ มรรคมีองค์ 8) ตามแนวพระพุทธศาสนา ทางสายกลางคือการปฏิบัติไม่ตึงจนเกินไปและไม่หย่อนจนเกินไป เป็นการปฏิบัติที่พอเหมาะพอดีและให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ในแง่ของการพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมทางสายกลาง หมายถึง การไม่สงเคราะห์เน้นหลักทางด้านวัตถุจนเกินไปจนลืมนด้านจิตใจ หรือไม่เน้นทางด้านจิตใจจนลืมนด้านวัตถุ แต่เป็นการสงเคราะห์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

(3) ต้องยึดหลักการพึ่งตนเอง ทางพระพุทธศาสนาเน้นว่า การสงเคราะห์ผู้ที่มีปัญหาหรือประสบกับปัญหานั้น ต้องให้ความร่วมมือและปฏิบัติด้วยตนเอง พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้บอกหนทาง (อกุขาตาโร ตถาคตา) ไปสู่ความดับทุกข์ (ปัญหา) ส่วนการเดินทาง (ลงมือปฏิบัติ) นั้น เป็นหน้าที่ของผู้ที่ต้องการพ้นทุกข์หรือปัญหาจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติเอง ไม่สามารถให้ใครมาลงมือปฏิบัติแทนได้

หากมองในแง่การพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมและการสงเคราะห์ ปัญหาต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผล ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงเป็นเรื่องของเหตุและผล มนุษย์จะต้องเป็นผู้ลงมือกระทำเหตุปัจจัยที่เป็นการแก้ไขปัญหาเอง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นดีที่สุด การพึ่งตนเองได้ตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนาก็คือ การที่บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง สมดังพุทธภาษิตที่ว่า อตฺตา หเว ชิตฺติ เสยโย. แปลความว่า การชนะตนเองนั่นแหละเป็นการดี

(4) ต้องเป็นไปอย่างสมดุล พระพุทธศาสนาเน้นทางสายกลาง เป็นหลักปฏิบัติให้พอเหมาะพอดี ไม่เคร่งเกินไป คือ ไม่เน้นในการพัฒนาวัตถุมากเกินไป (กามสุขัลลิกานุโยค) และ ไม่เน้นการพัฒนาจิตใจจนเกินไป (อัตตกิลมณานุโยค) พระพุทธองค์ให้ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติแต่พอดี พัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน อีกประการหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ 8 บุคคลต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันไม่สามารถจะแยกออกได้ หรือปฏิบัติทั้งศีล สมาธิ และปัญญาไปอย่างสมดุลกัน

(5) ต้องลงมือปฏิบัติแบบค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม หลักทางสายกลาง คือ ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ต้องมีความพยายามอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ไม่ปฏิบัติตั้งเกินไปและไม่หย่อนจนเกินไป ที่พระองค์ทรงเปรียบไว้เหมือนสายพิณ 3 สาย สายหนึ่งตึงก็ทำให้ไม่เพราะ ถ้าหย่อนเกินไปก็ไม่เพราะ ต้องทำให้สายพอดี ปานกลาง จึงจะไพเราะเหมาะแก่การฟัง

(6) ต้องมีความสอดคล้องกับจุดหมายหลักของชีวิต หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วนแต่มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน เป็นไปเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน คือความดับทุกข์หรือขจัดปัญหาอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

เพราะฉะนั้น การพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือที่ตั้งของสติการตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นอย่างมันเอง ประกอบด้วย (ที.ม. (ไทย) 10/273-300/325-351)

1) กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ท่านจำแนกปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ 1, อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ 1, สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำเคลื่อนไหวทุกอย่าง 1, ปฏิกูลมนสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ 1, ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่าง ๆ 1, นวสีวิภา พิจารณาซากศพในสภาพต่าง ๆ อันแปลกกันไปใน 9 ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น 1,

2) เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาคือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นอย่างอยู่ในขณะนั้น ๆ

3) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไร ๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

4) อัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรรณ 5 ชนธ 5 आयตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้น ๆ

ในทางปฏิบัติ หลักการนี้เป็นหลักการสำหรับตรวจสอบว่า การกระทำนั้น ๆ ถูกต้องหรือไม่ ถ้าหากการสังเคราะห์นั้นเป็นไปเพื่อเพิ่มพูนปัญญา อันเป็นไปเพื่อการดับทุกข์หรือปัญหา ตามหลักอริยสัจสี่แล้ว ถือได้ว่าการปฏิบัตินั้นถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างจริงแท้

(7) ต้องไม่ก่อทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ผลของการกระทำใด ๆ เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นไปเพื่อการป้องกัน แก้อภัย ส่งเสริม พัฒนา ทั้งบุคคล กลุ่มชน และเป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม ทำให้ปัญหาสังคมลดลงไป ไม่เพิ่มปัญหาให้แก่สังคม ถือว่าเป็นกระทำที่ประเสริฐยิ่ง สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า นิสมม กรณิ เสโยโย. แปลความได้ว่า ใคร่ครวญก่อนลงมือทำเป็นการดี

สรุปว่า หลักการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักในการสงเคราะห์ช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ดีขึ้นทั้งที่อยู่ในแผ่นดินเกิดและต่างถิ่นแดนไกล ทั้งนี้ถือว่าการบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อการพัฒนาสังคมนั้นมีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการพัฒนาตามที่ปรากฏในยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศอย่างสมบูรณ์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญเข้มแข็งมั่นคงอย่างแท้จริง

3. ความรู้ตามพุทธวิธีกับการสอนสังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การสอนสังคมศึกษา ควรมีขอบข่ายของสังคมศึกษา และเป็นการบูรณาการประสบการณ์และความรู้ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี สังคมศาสตร์กับสังคมศึกษา กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา กลุ่มวิชาทางมนุษยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่มีการจัดระเบียบ และระบบ มีลำดับขั้นตอน แสดงโครงสร้างของวิชา ซึ่งประกอบไปด้วยมโนทัศน์พื้นฐานและกระบวนการวิธีการศึกษาหรือแสวงหาความรู้ในศาสตร์นั้น ๆ

จุดประสงค์ของการศึกษาเพื่อนำไปใช้ศึกษาโดยคิดได้ทั้งแบบคิดวิเคราะห์ คิดเชิงโครงสร้าง คิด รวบรวม และคิดเพื่อสังคม สามารถร่วมกันทำงานเป็นทีม เพราะฉะนั้นรูปแบบการเรียนการสอนจึงควรยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ฝึกฝนกระบวนการคิด กระบวนการประชาธิปไตย รวมทั้งฝึกฝน คุณธรรมและจริยธรรม สร้างความสนใจเรื่องที่จะเรียนในช่วงเวลาโดยใช้สื่อ หรือเกม หรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้ให้นักเรียนกระตือรือร้นสนใจที่จะเรียนในเรื่องที่จะสอน เพราะถ้านักเรียน มีความสนใจเมื่อเริ่มแล้ว การเรียนย่อมต่อเนื่องไปในทางที่ดี เช่น จะสอนประวัติศาสตร์เรื่องการปฏิวัติของพระเจ้าตากสิน ครูอาจใช้รูปภาพ หรืออัดเสียงจากละครโทรทัศน์มาให้ฟัง เพื่อจะนำเข้าสู่การสอนเรื่องที่จะเรียน

สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก

สรุปว่า ครูสอนวิชาสังคม ควรเลือกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง หรือกำลังเกิดกับสังคม มาเป็นตัวอย่างในการสอนวิชาสังคม นักเรียนจะได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงเหตุการณ์ของคนทั่วไป มาเกริ่นนำเพื่อโยงสัมพันธ์กับเรื่องที่สอน หรือนำเรื่องที่เกิดขึ้น นำมาอภิปรายร่วมกัน เช่น การอดอาหารประท้วงร่างรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ. 2534 ของกลุ่มนักศึกษา ประชาชน ครูจะใช้เรื่องนี้กล่าวนำสนทนา เพื่อสอนเรื่องรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตย หรือใช้ข่าวที่เกิดขึ้นเป็นเนื้อหาแล้วให้นักเรียนอภิปรายร่วมกัน โดยกำหนดหัวข้อให้ครอบคลุมเรื่องที่สอน

4. ความหมายและทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธวิธีในการสอนสังคมศึกษา

4.1 ความหมายของการบริหารการสอนสังคมศึกษา คำศัพท์ที่ใช้ในความหมายของการบริหารการสอนสังคมศึกษา มีอยู่สองคำคือ "การบริหาร" (Administration) และ "การจัดการ" (Management) การบริหารการสอนสังคมศึกษา มักจะใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะ หรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เราจึงเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า "ผู้บริหาร" ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น "ผู้จัดการ" เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และจัดเป็นส่วนงานของทางราชการ จึงใช้เรียกชื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า "ผู้บริหารการศึกษา" หากปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าในสถานศึกษา เรียกว่า ผู้บริหารสถานศึกษา (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 15) ได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ การบริหารการสอนสังคมศึกษา ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังต่อไปนี้

1. Peter F. Drucker: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ ศิลปะในการทำงานทางสังคมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

2. Harold Kountze: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ การดำเนินงานทางสังคมให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

3. Herbert A. Simon: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปในสังคม ร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน

4. ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสะอ้าน และคณะ (2523: 4) ได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารการสอนสังคมศึกษาไว้ดังนี้

1) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

2) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นการร่วมมือกันทำกิจกรรม

3) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นประโยชน์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

4) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นไปโดยการใช้กระบวนการ และทรัพยากร ที่เหมาะสม สำหรับการบริหารการสอนสังคมศึกษาในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นศาสตร์โดยสมบูรณ์อย่างสมเหตุสมผลในทุกยุคสมัยโดยกาลนั้น ๆ เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับทุกศาสตร์และ ทุกแขนงวิชา ที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการสอนสังคมศึกษา มุ่งองค์แห่งความรู้ หลักการและทฤษฎีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า เชิงวิทยาศาสตร์ การบริหารการสอนสังคมศึกษาจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์ และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารการสอนสังคมศึกษาแต่ละคน

สรุปว่า การบริหารการสอนสังคมศึกษา หมายถึง การใช้ทั้งศาสตร์ และศิลป์ของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อผู้คนในสังคมร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมหรืองานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการ และทรัพยากรทางการบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นปัจจัยอย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้บริหารการสอนสังคมศึกษาจะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม จึงพูดได้ว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้ที่สามารถประยุกต์เอาศาสตร์การบริหารไปใช้ได้อย่างมีศิลปะนั่นเอง

4.2 ความสำคัญของการบริหารการสอนสังคมศึกษา สังคมของมนุษย์ เป็นสังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม หมู่ เหล่า เป็นชุมชนขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงต้องมีการจัดระบบระเบียบของสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อความอยู่รอดสงบสุข และบังเกิดความก้าวหน้าในชุมชนเหล่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิด "สถาบันสังคม" และ "การบริหาร" ขึ้นมา สถาบันสังคมที่จัดตั้งขึ้นไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน จึงต้องอำนวยความสะดวกหรือบริการเพื่อประโยชน์สุขของสมาชิก และความเจริญของสังคม โดยดำเนินการกิจกรรมที่สังคมมอบหมาย ด้วยการจัดตั้ง "องค์การบริหาร" ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรมนั้น ๆ ดังนั้น สังคมกับองค์การบริหาร จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังเช่น ศาสตราจารย์ วิลเลียม ชิฟฟิน (William S. Siffin) ได้กล่าวไว้ว่า หากปราศจากองค์การบริหารแล้วสังคมก็จะมี หากปราศจากสังคมแล้วมนุษย์ก็ไม่ว่าจะดำรงชีวิตอยู่ได้

4.3 องค์ประกอบทั่วไปของภาวะผู้นำในการสอนสังคมศึกษา

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการใช้อิทธิพล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในสังคม

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องในสังคมให้เป็นหัวหน้างาน ให้เป็นผู้ตัดสินใจ ใช้อำนาจ จูงใจให้บุคคลปฏิบัติตามในสังคม

ผู้บริหารหรือผู้จัดการ (Manager) หมายถึง ผู้ที่แสดงบทบาทในการบริหารที่เด่นชัด 5 ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การจัดคน (Staffing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ผู้นำในสังคมบางคนอาจไม่ได้เป็นผู้บริหารแต่สามารถสร้างอิทธิพลต่อกลุ่มได้ และผู้บริหารบางคนก็ไม่ได้เป็นผู้นำเพราะเขาไม่สามารถสร้างอิทธิพลต่อกลุ่มให้แสดงพฤติกรรมไปสู่เป้าหมายได้ ภาวะผู้นำในสังคมนั้น มีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลัก 3 ปัจจัย อันได้แก่

1. ผู้นำ (Leader) หมายถึง ตัวบุคคลที่นำกลุ่ม มีบุคลิกอุปนิสัย ในการเป็นผู้นำเพื่อให้ผู้ตามเกิดความไว้วางใจ และสามารถกระตุ้นผู้ตามให้กระทำการต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ

2. ผู้ตาม (Followers) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับอิทธิพลจากผู้นำ ที่ต้องการรูปแบบภาวะผู้นำที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับ พื้นฐานความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์

3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน จึงต้องใช้วิธีพิจารณาที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ปัจจัยทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้ จะมีผลต่อรูปแบบของภาวะผู้นำที่แสดงออกมา เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ภาวะผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสร้างอิทธิพลอันมีผลการกระทำหรือพฤติกรรม ความคิดจิตใจความรู้สึกทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางที่ผู้นำประสงค์ การสร้างอิทธิพลนั้นอาจออกมาได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การข่มขู่ การบังคับการจูงใจ การโน้มน้าวจิตใจ เป็นต้น แต่จากการศึกษา พบว่า การให้อิทธิพลในทางลบ เช่น การบังคับนั้น ไม่ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว เพราะการบังคับข่มขู่เป็นการสร้างความกลัว และความกดดันในการทำงานอันจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงานได้

นอกจากนี้ ผู้นำต้องสามารถจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชากล้าแสดงออก กล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสียจึงไม่กล้าทำการใด ๆ ผลงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลยผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์ การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพราะ

ปัญหาหนึ่ง ๆ นั้น มิใช่มีทางแก้ไขเพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไข ซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ค้นหาวิธีที่ดีที่สุด

ในส่วนของผู้ตาม (Followers) ต้องแสวงหาความเชื่อไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำต้องไว้วางใจผู้ตามโดยการให้อำนาจบางส่วนในการดำเนินงาน ในการตัดสินใจและที่สำคัญคือตัวผู้นำต้องมีความตั้งใจจริงที่จะทำงาน และรู้ให้มากกว่าสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ตาม สามารถให้แนวทาง และแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ให้ผู้ตามหรือสมาชิกในกลุ่มได้

สรุปว่า ความสามารถดังกล่าวจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ตามในการที่จะปฏิบัติตาม ยกตัวอย่าง เช่น ผู้จัดการท่านหนึ่งเมื่อได้รับตำแหน่งใหม่ ๆ ผู้ใต้บังคับบัญชามีความสงสัยในความสามารถว่าสามารถเข้าใจ และให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้หรือไม่ เพราะผู้จัดการใหม่ท่านนี้มาจากธุรกิจที่แตกต่างกัน และไม่มีความรู้พื้นฐานในงานด้านนี้เลย แต่หลังจากที่ท่านผู้จัดการได้ใช้เวลาศึกษาเรียนรู้งานและสามารถให้คำปรึกษา คำแนะนำที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ ผู้จัดการท่านนี้ก็เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือความเชื่อมั่นจากผู้ใต้บังคับบัญชา และทำงานร่วมกันได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

5. พุทธวิธีการวางแผนเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

ความสืบเนื่อง เมื่อว่าตามคำนิยามและหน้าที่ของนักบริหารดังกล่าวมานี้ เราต้องยอมรับว่า หลังจากตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในขั้นนี้ยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา แก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตา เห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะด้วยพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” เราจะเห็นได้ว่าในพุทธดำรัสนี้ มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้ชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” นั้นหมายถึงว่า มีการกำหนดวัตถุประสงค์ส่วนตัวเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์ (การบวช) นี้ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น แต่มีไว้เพื่อเจโตวิมุตติหรือความหลุดพ้นแห่งจิต

ในพุทธวิธีเกี่ยวกับการวางแผนนี้ สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้บริหารต้องมีจักขุมตา แปลว่า มีสายตาวัดยาวไกล คือมองการณ์ไกล วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสาร ให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับ และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมด ก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทาง ในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุด พ้นทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันท ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรส ฉันทนั้น”

การถือเอาความหลุดพ้นทุกข์เป็นวัตถุประสงค์ส่วนตัวสำหรับสมาชิกทุกคน ในพระพุทธศาสนานี้ใช้ได้กับผู้ยังไม่บรรลुเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อสมาชิกรู้เป็น พระอรหันต์ได้เจโตวิมุตติ หลุดพ้นทุกข์แล้ว วัตถุประสงค์ของเขาก็เปลี่ยนไป นั่นคือแทนที่จะดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว พระอรหันต์จะดำเนินชีวิตเพื่อช่วยคนอื่นให้หลุดพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพันพรรษาแรก มีภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ 60 รูป พระพุทธเจ้าทรงวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาแล้วส่งพระสาวกเหล่านั้น ให้แยกย้ายกันไปในทิศทางต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป...แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”

เนื่องจากพระสงฆ์มีจำนวนจำกัด พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญชาให้แต่ละรูปไปตามลำพังคนเดียว ส่วนพระองค์เองทรงเลือกไปประกาศธรรมแก่เจ้าลัทธิในแคว้นมคธ คือ ชฎิลสามพี่น้องที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา 2 เดือน ปราบพยศชฎิลสามพี่น้องและบริวาร จนทำให้พวกเขาหันมาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จากนั้นได้เสด็จไปเทศน์โปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารและประชาชนชาวมคธพอเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องที่พวกตนนับถือได้ยอมเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็คลายทิฐิมานะหันมาตั้งใจฟังธรรม ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาไม่นานนับจากวันตรัสรู้ก็สามารถวางรากฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ซึ่งเป็นหนึ่งในแคว้นมหาอำนาจสมัยนั้น นี่เป็นผลจากการวางแผนประกาศพระศาสนาในเบื้องต้นของพระพุทธเจ้า

ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ประสบความสำเร็จในการประกาศพระศาสนา โดยที่หา ผู้บรรลุธรรมตามอย่างพระพุทธองค์ไม่ได้สักคนเดียว พระพุทธเจ้าก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้เฉพาะตนที่ไม่สามารถสอนคนอื่นให้ตรัสรู้ตามได้ จึงไม่ใช่ นักบริหาร แต่เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถสอนให้คนอื่นตรัสรู้ตามได้ พระองค์จึงเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สามารถจัดตั้งองค์กรพระพุทธศาสนา และเป็นนักบริหารกิจการพระศาสนา

ในการวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาต่างกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับให้สมาชิกในองค์กรทุกคนถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน นั่นคือให้สมาชิกยึดความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว หรือความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่นเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่า อัตตहितสมบัติ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า พรหิตปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงมีทั้งอัตตहितสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณ และพรหิตปฏิบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ จึงทรงวางรากฐานในการประกาศพระศาสนาด้วยการแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ในวันมาฆบูชา หลังจากตรัสรู้ได้ 9 เดือน

โอวาทปาติโมกข์ หมายถึง คำสอนที่เป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาติโมกข์นี้ มีการกำหนดให้ นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม แนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการประกาศพระพุทธศาสนาว่า ให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยขันติหรือความอดทน ไม่ให้ใช้การว่าร้ายหรือการเข่นฆ่าประหัตประหาร เพื่อปราบบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนา

สรุปว่า พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพจะเห็นได้ว่าการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นมีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า

6. พุทธวิธีการบริหารงานเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติ จตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่าพระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบ เป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ 5 พรรษา จึงเรียกว่านีสัมมุตตะกะ คือผู้พ้นจากการพึ่งพา พระอุปัชฌาย์ ดังนั้นกระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งกระบวนการนี้ก่อให้เกิดระบบโรงเรียนในวัด ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่สำคัญในอินเดีย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทาระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากร トラบใดที่บุคลากรนั้นยังไม่บรรลุนั้นพระอรหันต์เขาผู้นั้นต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป เรียกว่าเป็นเสขะ คือ ผู้ยังต้องศึกษา ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาเป็นพระอรหันต์แล้วจึงเรียกว่าเป็นอเสขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทางทฤษฎี (Teaching) เมื่อกล่าวในเชิงบริหารเราต้องยอมรับว่าพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา

การศึกษอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้ จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษอบรมไปตามจรีต 6 และที่สำคัญมากก็คือ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจํ อาตปปี อุกขาตาโร ตถาคตา เธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพิกกิเลสเอง พระตถาคตเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”

สรุปว่า บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งเทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณในสมัยปัจจุบันนั่นคือ ใครทำดีก็ควรได้รับการ ยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษดังพระบาลีที่ว่า “นิคคณเห นิคคหารหํ ปคคณเห ปคคหารหํ ชมคนทํคฺวชํ ยกย่องคนทํคฺวชํ” เราจะเข้าใจระบบการให้รางวัล และการลงโทษ

7. พุทธวิธีการอำนวยการเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติ และปรกติสมบัติจึงสามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อรรถกถาสมบัติที่สำคัญในการบริหารของพระพุทธเจ้าก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหารแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก 4 ส. ซึ่งคำอธิบายเชิงประยุกต์เข้ากับการบริหารดังต่อไปนี้

1. สันทิสสนา (แจ่มแจ้ง) หมายถึง อธิบายขั้นตอนของการดำเนินงานได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย

2. สมหาปนา (จงใจ) หมายถึง อธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิดศรัทธาและความรู้สึกว่าจะต้องฝ่าฟันให้ไกลและไปให้ถึง

3. สมุตเตชนา (แก้กลัวกลัว) หมายถึง ปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและมีความกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย

4. สัมปหังสนา (ร่าเริง) หมายถึง สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตรซึ่งจะส่งเสริมให้สมาชิกมีความสุขในการทำงาน

ความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธเจ้า ตรงกับพระสมัญญาว่า ตถาคต หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมาก เพราะทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการี) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการี) ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่าย เพราะไม่ทรงใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำ ความดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231: อัง.ติกก (ไทย) 20/479/186)

1. อัตตาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง

2. โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือยึดทัศนคติหรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง

3. ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือยึดธรรมคือหน้าที่เป็นสำคัญแม้พระพุทธเจ้าจะประกาศว่า พระองค์เป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ได้ทรงใช้อำนาจเบ็ดเสร็จโดยลำพังพระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคณะสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้ว ย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์ การบริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตาธิปไตย นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาไปตามคำนิทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้า ทรงยึดธรรม คือ หลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักการบริหารของพระองค์ไว้ว่า

“พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมสักการธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม” เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดหลักธรรมาธิปไตยนี้เอง จึงไม่มีการตั้งใคร เป็นศาสดาสืบต่อจากพระพุทธองค์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามว่า จะทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า จะไม่ทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ ทั้งนี้

เพราะทรงประสงค์ จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไป”

สรุปว่า ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน พระมหากัสสปะได้ปฏิบัติ ตามพุทธพจน์นี้ โดยเรียกประชุมพระอรหันต์ 500 รูป เพื่อสังคายนาพระธรรมวินัย ให้เป็นหมวดหมู่สำหรับใช้เป็นหลักอ้างอิงในการบริหารกิจการพระศาสนา นับแต่นั้นมาการบริหารกิจการพระศาสนาก็ยึดพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นหลัก โดยมีคณะสงฆ์เป็นองค์กรบริหารสูงสุดสืบต่อมาจนทุกวันนี้

8. พุทธวิธีการกำกับดูแลเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติ พระวินัยไว้ 10 ประการ เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เริ่ดงายอายุ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

การบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณท์ ในการประเมิตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสารภาพความผิดพลาดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพ เรียกว่า การแสดงอาบัติซึ่งลงท้ายด้วยคำมั่นสัญญาว่า จะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป (น ปุณฺณว กสิสสามิ)

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้นมาสวด ให้กันและกันฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ 15 ค่ำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อ ผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจฺจิตถ ปริสสุธา ทานํทํหยาบรสิสุทฺธิํในศีลสิกขาบทนี้แล้วหรือ” ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธเจ้ายังได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุทำการปวารณาต่อ คณะสงฆ์ในวันออกพรรษา การปวารณา หมายถึง การอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันด้วยคำว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ เพราะเห็นก็ดี เพราะได้ยิน ก็ดี เพราะสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าผิดพลาด ก็จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง”

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีการในการกำกับดูแลเพื่อให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเอง มีการประเมิตนเอง และมีการกระจายอำนาจให้ คณะสงฆ์กำกับดูแลกันเอง ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขัดแย้ง ซึ่งเรียกว่าอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรสงฆ์ อันเนื่องมาจากพระสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับการกำกับดูแลนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ซึ่งเรียกว่า อธิกรณ์สมณะ

สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับข้อพิพาทด้วยการที่คณะสงฆ์ประชุมพร้อมกันพิจารณาข้อกล่าวหาของฝ่ายโจทก์และคำแก้ต่างของฝ่ายจำเลยแล้วตัดสินโดยยึดหลักพระธรรมวินัย

เยภยยสิกา คือ วิธีระงับข้อพิพาทโดยให้ที่ประชุมสงฆ์ออกเสียงชี้ขาดฝ่ายที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากเป็นฝ่ายชนะ

ติณวิธการกะ คือ วิธีระงับข้อพิพาทด้วยการประนีประนอมยอมความ โดยที่คู่กรณีตกลงเลิกกันไป ไม่ต้องการชำระสะสางให้มากเรื่องเหมือนเอาหญา้มากลบตบปัญหาไว้

สรุปว่า กระบวนการกำกับดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้นั้น เป็นหลักประกันความมั่นคงและความบริสุทธิ์ผุดผ่องของคณะสงฆ์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เปรียบเหมือนมหาสมุทร ไม่ร่วมกับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่ตายแล้วใดมีอยู่ในมหาสมุทร มหาสมุทรย่อมนำซากศพที่ตายแล้วนั้นไปสู่ฝั่ง ชัดขึ้นบกโดยพลัน บุคคลใดเป็นผู้ที่ศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ สงฆ์ย่อมไม่ร่วมกับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันยกเธอออกไปเสียโดยพลัน ถึงแม้เธอนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงอย่างนั้นเธอก็ชื่อว่าไกลจากสงฆ์และสงฆ์ก็ไกลจากเธอ

9. บทสรุป

องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการสอนสังคัมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม เนื่องด้วยหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา อาทิ เช่น วันมาฆบูชา นอกจากจะเป็นวันที่สำคัญของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญยิ่งที่ชาวพุทธควรศึกษาและทำความเข้าใจ ให้กระจ่างชัด นำไปใช้เป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ในฐานะพุทธบริษัทที่รู้แจ้งและเห็นจริง

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง โอวาทปาฏิโมกข์ ที่ถือเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งให้แก่พระภิกษุ ที่มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย 1250 รูป ในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว 9 เดือน ในวันนี้พระองค์ทรงแสดงธรรมปาฏิโมกข์ ให้ภิกษุได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ไว้ 3 หลักธรรม อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6 หลักธรรมที่ทรงแสดงได้แก่ (ที.ปา. (ไทย) 11/228/228; ม.ม. (ไทย) 12/498/539)

หลักการ 3 หรือหลักคำสอนที่ควรปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) การไม่ทำบาปทั้งปวง คือ ลด ละ เลิก ทำบาปทั้งปวง อันได้แก่ อกุศลกรรมบถ 10 ประกอบด้วย ความชั่วทางกาย คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ในทางวาจา คือการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ และในทางใจ คือ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีทุกอย่างตามกุศลกรรมบถ 10 ทั้งความดีทางกาย ทางวาจา และความดีทางใจ ซึ่งหมายถึงการละเว้นหรือการไม่ทำ อกุศลกรรมบถ ทั้ง 10 ข้อ นั่นเอง (3) ทำจิตใจให้ผ่องใส คือ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดจากกิเลสต้นเหตุที่คอยขัดขวางจิตใจไม่ให้เข้าถึงความสงบ ได้แก่ ความพอใจในกาม ความพยาบาท ความหดหู่ท้อแท้ ความฟุ้งซ่าน และความลังเลสงสัย

อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย (1) ความอดทน อดกลั้น คือ ไม่ทำบาปทั้งกาย วาจา ใจ (2) ความไม่เบียดเบียน คือ งดเว้นจากการทำร้าย หรือเบียดเบียนผู้อื่น (3) ความสงบ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย วาจา ใจ (4) นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

และวิธีการ 6 ได้แก่ (1) ไม่ว่าร้าย ไม่กล่าวให้ร้าย โจมตีใคร (2) ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (3) สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ เคารพพระเบญจวินัย กฎกติกา รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคัม (4) รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ (5) อยู่ในสถานที่สงัด คือ การอยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และ (6) ผีกลัดจิตใจให้สงบ หัดชำระจิตใจให้เกิดความสงบ มีสมาธิอยู่กับปัจจุบัน

ถ้าเราชาวพุทธสามารถนำธรรมะหรือคำสอนของพระพุทธองค์ ปาฏิโมกข์ ที่แสดงในวันมาฆบูชานี้ ไปใช้เป็นแนวทาง เป็นหลักในการดำเนินชีวิต มันใจได้ว่าจะเป็นหนทาง เป็นหลักชัยที่จะนำพาชีวิตของผู้ที่นำไปปฏิบัติจะพบกับความสุข ความเจริญ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เข้าถึงซึ่งนิพพานอันคือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา

10. เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2521). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. เล่มที่ 10, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน และคณะ. (2523). *สังคมกับองค์การบริหาร*, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สหธรรมิก.

Volume 6 No 1 (January – April 2026)
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2569)

~ AA 56 ~

Wishing Journal Review.
วารสารภาวนาสารปริทัศน์